

NÁRODNÍ
MUZEUM

Metodická příručka ke sběru folkloru

NEPRODEJNÉ

200 dotkni se!
století!

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

NÁRODNÍ
MUZEUM

Metodická příručka ke sběru folkloru

Metodický materiál s návodem ke sběru folkloru
20. století pomocí rozhovorů s pamětníky

Jan Pohunek – Petr Janeček – Adam Votruba

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Jan Pohunek, Adam Votruba, Petr Janeček

Metodická příručka ke sběru folkloru

Metodický materiál s návodem ke sběru folkloru 20. století
pomocí rozhovorů s pamětníky

Vydalo Národní muzeum 2014

Redakce: Luděk Liška

Obálka a grafická úprava: AGAMA® poly-grafický ateliér, s.r.o.

Vytiskl:

2014

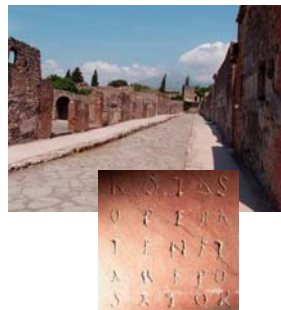
1. vydání

ISBN 978-80-7036-413-0

Metodická příručka ke sběru folkloru

Folklor je nenápadným, ale významným médiem. Příběhy, písně, zvyky, anekdoty a další folklorní žánry neslouží jen k pobavení, ale zároveň vypovídají o tom, jak si představujeme svět, co si pamatujeme a které hodnoty považujeme za významné. Dokonce i žertovná vulgární říkanka vyškrábaná na zdi veřejných toalet v sobě může nést sdělení, které svou silou vydá za dlouhý projev. Můžeme se o tom přesvědčit třeba ve starověkých Pompejích, kde se podobné texty pod vrstvou sopečného popela dochovaly a umožňují nám poznat každodenní život římské společnosti. Ve vzpomínkách pamětníků, kteří zažili velké totalitní režimy 20. století, často najdeme zmínku o tom, že i drobnost mohla nést sílu protistátního prohlášení a mohla se podepsat na životech desítek lidí.

Následující stručná příručka by měla sloužit těm z vás, kteří mají zájem poznat folklor moderní doby blíže, ať už ze zájmu o historii či společenské vědy, pro možnosti jeho využití ve výuce nebo třeba jen pro pobavení a ze zvědavosti. Jejím hlavním účelem je představit základní etnografické metody, jež je možné při výzkumu využít. Doplňuje se s druhou příručkou na toto téma, kterou rovněž vydalo Národní muzeum v rámci projektu *Dotkni se 20. století* a jež popisuje jednotlivé folklorní žánry.

Etnologie, etnografie, folkloristika nebo sociální antropologie?

Na následujících stránkách se často setkáte s pojmy *folkloristika* nebo *etnografie*. K častým dotazům, se kterými se badatel působící v těchto oborech může setkat, patří, jaký je mezi nimi rozdíl a také jak se liší třeba *etnologie* od *etnografie*. Pokusů o přesné definování těchto termínů existují desítky. Pro naše účely ale stačí říci, že etnografie a etnologie jsou v podstatě synonyma. Označují vědní obor, který se zabývá zkoumáním lidské kultury a odlišností mezi jejími různými podobami na základě pramenů, které vycházejí – na rozdíl od archeologie a historie – z jejich živých projevů. Důležitou roli zde zastupuje terénní výzkum a práce s respondenty. V češtině se etnologie také někdy nazývá národopisem, což odráží její počátky v 19.

století, kdy byla do značné míry srovnávacím studiem kultury různých národů a národnostních skupin. V anglosaském prostředí se pro obor ujalo označení *sociální a kulturní antropologie*, jež klade větší důraz na poznání obecných zákonitostí lidského chování a myšlenkového světa. Folkloristika je z větší části podoborem etnologie (přesahuje ovšem také do literární vědy) a věnuje se studiu folkloru, tedy sdílených projevů lidové kultury, jež vycházejí z obecné tradice a mezi které patří jak slovesné žánry, jako jsou pověsti, pohádky, hry, přísloví či anekdoty, ale i složitější jevy jako zvyky či lidová hudba a tanec.

Není tedy protimluvem, když při folkloristickém výzkumu sbíráme etnografická data a používáme etnografické metody, nebo když coby etnologové zkoumáme folklor.

Od lidové kultury k městským pověstem

*Kněz a romantický archeolog
Václav Krolmus*

K obvyklým tématům etnologie a folkloristiky patří fenomény jako píseň, hudba a tanec, ústní slovesnost, orální historie, výroční a rodinná obřadnost, náboženství a magie, sídlo, dům a bydlení, oděvní kultura, lidové umění, zemědělství, řemesla a rukodělná výroba, strava, sociální vztahy, kolektivní identita různých domácích kultur a subkultur, etnicita, migrace a interetnické vztahy. Ovšem názory na to, jak tyto jevy interpretovat, se během staletí ale měnily.

Výzkumy folkloru se dlouho soustředily hlavně na poznávání tradiční lidové venkovské kultury. Tehdejší badatelé ji často nazírali jako jeden ze základních kamenů autentické národní identity. V 19. století bylo obvyklé považovat jednotlivé pověsti a zvyky za pozůstatek rituálů a mýtů dávných pohanských dob. U nás patřili mezi zastánce této teorie například kněz a romantický archeolog Václav Krolmus nebo Karel Jaromír Erben, v rámci Evropy jsou nejvýznamnějšími zástupci mytologické školy bratří Grimmové. Tento přístup byl na konci 19. a v první polovině 20. století opuštěn jako málo vědecký a badatelé se soustředili hlavně na mapování a klasifikaci folklóru, srovnávání proměn jeho motivů ve světovém kontextu. Vznikaly tak rozsáhlé seznamy jednotlivých typů a motivů roztríděných do různých kategorií, které se daly používat třeba při pokusech sledovat vývoj a šíření jednotlivých pohádek. Některé z těchto seznamů, například katalog motivů lidových vyprávění, jehož autory jsou Antti Aarne a Stith Thompson, nebo *Soupis českých pohádek* Václava Tilleho, se používají dodnes.

V první polovině 20. století se však objevil také zájem o vnitřní strukturu a význam folkloru. Zejména lingvisté upozorňovali na to, že folklor může být vnímán jako svého druhu jazyk: má vnitřní strukturu a zákonitosti, kterými se řídí, různými způsoby odráží myšlení svých interpretů. Folkloristika se během 20. století také sblížovala se sociologií

a začala si více všímat i folkloru současného. Význam tradiční lidové kultury sice pod vlivem rychlé modernizace, šíření masových médií a celkové proměny životního stylu postupně upadal, ale i moderní městská společnost měla svoje pověsti, pověry, zvyky či písňe. Ty se sice na první pohled mohou od tradičního folkloru lišit, výzkum však ukázal, že jsou přinejmenším stejně zajímavé a mohou nám o naší společnosti mnoho říci.

Současná folkloristika je pestrá a používá celou řadu přístupů a nahlíží témata z různých úhlů. Poukazuje například na to, že samotný příběh je nutné vnímat v širším kontextu, do kterého zasahuje tradice, současná podoba společnosti, její hodnoty i obavy, dále osobnost vypravěče, jeho posluchači a nakonec i samotný badatel.

Folkloristický výzkum nám tedy může říct mnohé o naší minulosti i současnosti. Jazyk, jímž folklór hovoří, je ale také třeba umět interpretovat. Zároveň nejde o bádání bez praktického využití – například schopnost rozpoznat v „zaručených“ zprávách, které jsou ve skutečnosti novinářskými kachnami, rysy fám, vtipů či pověstí nám může významně napomoci při orientaci v současném složitém světě. Folkloristický výzkum tak přispívá k poznání témat a problémů, které studuje historie a sociologie, ale v mnohém doplňuje i zvláště v dnešní době tolik potřebnou mediální výchovu. Rozpoznávání folklorního potenciálu mnoha informací šířených ve veřejném prostoru výrazně rozvíjí i samostatné kritické myšlení.

Výběr tématu a určení cíle výzkumu

Řekněme, že jsme se již seznámili s některými žánry současného folkloru, ať už prostřednictvím *Metodické příručky vysvětlující žánry folkloru*, nebo třeba na stránkách knih uvedených v příloze této brožurky a teď chceme toto téma využít v rámci školního projektu nebo jej toužíme podrobněji poznat z jiných důvodů. V takovém případě se nabízí možnost provést jednoduchý výzkum mezi lidmi v našem okolí. Jak jej ale nejlépe pojmut, abychom nepřecenili své síly a dospěli přece jen k zajímavým výsledkům?

Výzkum by měl být konkrétně vymezen, měl by mít **stanovené téma a vytyčené cíle**. Výběr konkrétního tématu výzkumu ale záleží do značné míry na nás a předmětu našeho zájmu. Můžeme se třeba soustředit na jeden žánr (např. současné pověsti, dětské hry a říkanky, nápisy na zdech), nebo naopak hledat, jak se napříč žánry odráží vnímání nějakého místa (např.

rodné obce, přírodní památky, hradní zříceniny) či historické události (např. světová válka, sametová revoluce). Můžeme se také věnovat folkloru různých sociálních skupin nebo profesních a zájmových organizací, jako jsou třeba studenti, myslivci nebo skauti.

Má-li být etnografický výzkum součástí širšího projektu, třeba školní aktivity zaměřené na poznání minulosti, měli bychom si ujasnit, jaké místo mu v ní vydělíme. Budou získaná data a vzpomínky pamětníků tvořit třeba jen ilustrace příběhů velkých dějin, nebo se naopak pokusíme jejich prostřednictvím vykreslit dobu „zdola“, tedy z pohledu, který může být na první pohled nepřesný, ale na druhou stranu je jedinečný a lze v něm číst mezi řádky? Jakou formou budeme získané informace publikovat a pro jaké publikum bude výsledné dílo určeno? Provádíme základní výzkum a budeme se tím pádem snažit shromáždit co nejvíce dat, která jsou k tématu dostupná, a v nich hledat

souvislosti, nebo hledáme odpovědi na konkrétní otázky? Rozsah výzkumu je samozřejmě třeba přizpůsobit našim plánům a možnostem, realizace příliš široce koncipovaných projektů se může zadrhnout snáze než menší výzkumy s jasně vymezeným cílem.

Součástí této přípravné fáze je také **studium stávající literatury**, která je k tématu dostupná. Vzhledem k tomu, že se lidská společnost stále vyvíjí, nemusíme mít strach z toho, že bychom dělali znovu a zbytečně něco, čemu už se někdo věnoval před dvaceti lety. Znalost dřívějších prací na stejném tématu je důležitá už jen proto, abychom zjistili, jak se předmět našeho výzkumu vyvíjí – například jak autentické vzpomínky na druhou světovou válku nahrazují vyprávění s ryze folklorními rysy. Starší publikace mohou být také zatíženy dobovou interpretací nebo autorovým světonázorem či uměleckým záměrem, které je nutné kriticky interpretovat. Stejně tak v nich ale můžeme nalézt i inspiraci, ať už se týká předmětu výzkumu nebo použitých metod.

Výběr metod a technik výzkumu

Při výzkumu současného folkloru můžeme použít několik přístupů, které tvoří základ arzenálu etnografické metodiky.

Prvním z nich je prosté **pozorování**, případně pozorování zúčastněné, během něhož se výzkumník zapojuje do života zkoumané komunity. Není třeba hned odjíždět na dlouhodobé pobyty do vzdálených končin. Pro začátek stačí zkusit se třeba zúčastnit obecního masopustu, ale přitom si všimnout, co událost pro jednotlivé účastníky znamená, jaké jsou mezi nimi vztahy, co se při takové příležitosti vypráví, jak je tradice stará a podobně. Pokud se zajímáte o současné pověsti, můžete na ně často snadno narazit například

v prostředí skautského tábora, tramské osady, školní třídy nebo třeba i na zaměstnaneckém večírku, kde se řeč stočí na události, které se „zaručeně staly kamarádovi tchýnina manžela“.

Dalším základním prvkem etnografického výzkumu jsou **rozhovory**. V závislosti na tom, jak je náš výzkum koncipován, se můžeme rozhodnout pro pevně strukturované rozhovory, při kterých se respondentů ptáme na předem vymezené otázky, nebo naopak zvolíme volnější přístup, například necháme pamětníka vyprávět jeho životní příběh a případně klademe upřesňující dotazy. První přístup se více hodí například, snažíme-li se porovnat různé podoby nějakého konkrétního fenoménu („Kdy vznikla vaše tramská osada?“; „Kam jezdíte na vandry?“; „Jaké máte u vás přezdívký?“), druhý, pokud nás zajímají různé pohledy pamětníků na jednu událost nebo historické období („A jak jste vy prožil rok 1968?“; „Aha, a pamatujete si nějaké ty posměšné říkanky namířené proti okupantům?“).

Chceme-li zasáhnout širší vzorek populace a nemůžeme všechny kontaktovat osobně, dá se použít **dotazníkové šetření**. Na rozdíl od rozhovorů je ale třeba počítat s tím, že část respondentů, kterým dotazník doručíme, jej nevyplní nebo nedokončí. Pokud navíc zjistíme, že jsme při jeho sestavování něco opomněli, obvykle už budeme od respondentů získávat doplňující informace obtížněji, než v případě osobního rozhovoru.

Jak ale vlastně vybrat osoby, kterých se budeme ptát, tak aby byl výzkum reprezentativní? Někdy je výběr poměrně snadný – pracujeme-li třeba na lokálním školním projektu zaměřeném na poznání historie, v němž naši studenti zároveň hrají roli výzkumníků, můžeme začít u jejich rodičů či prarodičů. Další možností je seznámit

ID	Název		
341	Hagen na Jakatovických Štách		
Zdroj	I. K., studentka, 23 let		
Doba původu	Zaměřeno		
2. pol. 20. stol.	21.8.2012		
Oblast	<p>Ahoj, moc jsem se toho nedozvěděla, v zásadě jen to, co jsem si pamatovala a už ti říkala. Tolik přesně zpráva od kamarádky.</p> <p>Jde tam o jednu šluku, podobná pověstí jako o Hagenovi, taky si to už moc nepamatuju. Snad jen to že se tam zjevuje zelené světýlko a pak se z boční chodby vyřítí německý voják :-)</p> <p>Věda tam za druhé války líne :-)</p> <p>Já to slyšela ale kdysi dávno :-)</p> <p>Takže tak. Měj se.</p>		
Příležitost sdílení	Mail po osobním rozhovoru o této pověsti		
Přesný přepis	Unikátní sbír	Vypověď věří	
☒	☒	<input type="text" value="0"/>	
Oblast	Lokalita		
Štáty	Jakatovice		
Původ lokality	důl na pokyjvačské břidlice		
Sekundární zdroje			
Kejwordy	podzemí, WwV2; amúda; světo; nadpřirození nepřítel		
Poznámky	Voják nebyl pjí v pověsti označován jako Hagen.		

s naším záměrem osoby, které by mohly být ochotné participovat, prostřednictvím místního tisku, zájmových internetových diskuzí a stránek nebo během tematické besedy. Velmi přínosnou službu nám při bádání v sociální skupině, do níž nepatříme, může prokázat společný známý, který nás do tohoto prostředí uvede a představí lidem, které by mohlo téma výzkumu zaujmout. Podobně se při vedení rozhovorů s respondenty můžeme ptát na další osoby, jež by nám mohly být nápomocny. Ty pak můžeme kontaktovat a zeptat se jich, zda by nám byly také ochotny něco říci.

To, kdy budeme považovat získaný vzorek odpovědí za reprezentativní, záleží do značné míry na nás a cílech, které jsme si vytyčili. Pokud například zkoumáme dějiny naší obce a žijí v ní pouze dva pamětníci druhé světové války, můžeme považovat za úspěch, podaří-li se nám promluvit alespoň s jedním z nich. V případech, kdy se výzkum týká nějakého sporného tématu – třeba života dvou sportovních klubů, mezi nimiž panuje značná rivalita –, je nutné získat co nejvíc možných úhlů pohledu a vyslechnout všechny zúčastněné strany.

Co se týče **technického vybavení**, můžeme si pro začátek vystačit s málem. Základní vybavení, bez kterého se neobejdeme, tvoří prostředky, pomocí kterých lze zaznamenávat a třídit získaná data. V současnosti je nejčastěji používaná kombinace diktafonu, který nosíme do terénu, a počítače, v němž máme utříděny složky nebo přímo databázi dokumentů vztahujících se k výzkumu. Diktafon můžeme někdy nahradit poznámkovým blokem, do něž ale zachytíme zpravidla pouze své poznámky a nikoli celistvý projev respondenta, nebo se naopak můžeme rozhodnout využít i audiovizuální techniku a natáčet během výzkumu videozáznam. Vhodným doplňkem je také digitální fotoaparát, můžeme jej mimo jiné použít k dokumentaci situace nebo k vyfotografování dokumentů, které si nemůžeme zapůjčit. V některých případech je možné vést rozhovor i po internetu (např. prostřednictvím služeb, jako jsou ICQ nebo Facebook). V tom případě nám vzniká přímý zápis konverzace, která se ale zároveň svými výrazovými prostředky liší od mluvené řeči – méně se v ní třeba projeví prvky, jako je tón hlasu (ten může být částečně nahrazen emotikony) nebo přízvuk a různé další prvky nářečí. Také v případě dokumentace píšňového materiálu zachovává zvukový záznam o mnoho více informací než notový zápis.

Dotazníky můžeme rozesílat poštou lidem, které jsme předtím o účast na výzkumu požádali, nebo distribuovat na místech, kde lze výzkum současně i představit (např. škola, knihovna, besedy v místním muzeu). Kromě tohoto tradičního přístupu je ale možné využít i webových služeb, v současnosti například serveru vplnto.cz.

Zejména u větších výzkumů se také hodí vést si výzkumný deník, do něhož si zaznamenáváme informace o jeho průběhu, data schůzek s respondenty a dílčí postřehy.

Úskalí práce s respondenty

Při etnografickém výzkumu musíme brát ohled na to, že pracujeme s lidmi, kteří mohou mít na zvolené téma nebo naši činnost odlišný pohled. Vždy musíme vystupovat uctivě, citlivě a s ohledem na platné zákony a nepsané zvyky. Nepřišli jsme za respondentem proto, abychom ho přesvědčili o své pravdě, ale proto, abychom se od něj něco dozvěděli. Pokud do výzkumu zapojíme širší tým, například studenty, je nutné jim tyto zásady připomenout. Být taktní, nevtíravý, upřímný a ohleduplný je třeba dvojnásob, pracujeme-li s lidmi, kteří by se mohli cítit tématem výzkumu ohroženi. Příkladem mohou být osaměle žijící senioři, kteří zcela oprávněně dvakrát rozváží, než k sobě domů pozvou někoho neznámého, nebo lidé, kteří mají špatnou zkušenost s médii, jež třeba kdysi zkreslila jejich slova a mohla je tak vystavit posměchu.

Při rozhovorech s respondenty bychom je měli informovat o našem výzkumném záměru a o tom, jak hodláme se získanými údaji naložit. Výjimku mohou občas tvořit případy, kdy zaznamenáváme informace z veřejného prostoru (např. rešerše v internetových diskuzích nebo dokumentace hesel vykřikovaných fotbalovými fanoušky během zápasu). V každém případě bychom ale měli uvádět, kde jsme danou informaci získali, a v případě, že pochází od respondentů, kteří nám data poskytnou soukromě, je třeba zepstat se jich, jak a jestli si přejí být uvedeni. Někomu nevádí být zmíněn pravým jménem, jiný se ale vyjádří jen pod podmínkou anonymity a při zveřejnění výsledků ho budeme moci uvést pouze pod nic neříkající značkou. I v takovém případě se ale hodí uvést alespoň obecný kontext (např. student, 20 let, graffiti tvoří od šestnácti let). Někdy se doporučuje požádat i o písemné prohlášení, které výzkumník i respondent podepíše a kde bude uveden cíl výzkumu i způsob využití dat. Takový postup se nabízí i v situaci, kdy očekáváme, že by mohlo později dojít ke sporu; a obvykle není důvod, proč nepřikládat takový dodatek k rozeslaným formulářům. V případě osobně vedeného rozhovoru to ale není vždy nutné – zejména vedeme-li rozhovor třeba s členy naší širší rodiny, u kterých se nedá očekávat, že by nás chtěli žalovat. Někdy může podpis prohlášení působit i rušivě, například v neformálních prostředích, jako jsou třeba trampské osady. V takových případech se ale doporučuje práci, ve kterou výzkum vyústí, zaslat před publikováním respondentům k autorizaci a zohlednit jejich případné připomínky.

Podobně rušivě může někdy při výzkumu působit i diktafon nebo jiná záznamová technika. Respondenty bychom každopádně neměli nahrávat bez jejich vědomí. I pokud ale s pořízením záznamu souhlasí, musíme počítat s tím, že jejich projev může být ovlivněn, například trémou. V některých případech nám nezbude než použít jen poznámkový blok.

Při sběru etnografických dat si také musíme všimnout nejen samotných folklorních projevů, ale i jejich kontextu. Například u pověsti stojí za zaznamenání nejen samotný

text, ale i to, proč, za jakých okolností a kým je vyprávěna. Všimát si také můžeme například toho, jak na příběh reagují posluchači: zda jej berou vážně nebo vypravěči nevěří či zda mu třeba skáčou do řeči a snaží se historiku vylepšit. Lépe se tak dobereme toho, jaký má vlastně pro

všechny zúčastněné význam. To je důležité, protože ostatní prameny, například knihy či archivní zprávy, tento rozměr vyprávění často zanedbávají. Například příběh, který si lidé vyprávěli pro pobavení a nevěřili mu, může pozdější čtenář neznalý kontextu vnímat jako doklad skutečné historické události. Podrobné poznámky nám navíc umožní lépe se v nasbíraných datech zorientovat.

A ještě jedna věc – často se může stát, že se všechno nedozvíme napoprvé nebo že dojde k nedorozumění způsobenému odlišným pohledem na problematiku. S tím je třeba počítat a přizpůsobit tomu kladení otázek. Například na otázku „Znáte nějakou pověst z vašeho okolí?“ řada respondentů odpoví negativně, zeptáme-li se ale třeba: „Nevíte, co je to tam na kopci za opuštěný dům? Jak to, že tam nikdo nebydlí?“, můžeme se brzy dozvědět nejen historii tohoto místa, ale třeba i povídačky typu „za války tam sídlil významný německý důstojník, určitě tam Němci zakopali nějaké tajné dokumenty“, které už do folkloru patří. Někdy také pomůže navodit vhodnou atmosféru, to když nadhodíme pár ukázek žánru, o který máme zájem. Je však třeba držet se spíše zpátky, aby se rozhovor neotočil a nestal se demonstrací širokého rozhledu extrovertního folkloristy.

Zpracování výzkumu

Po návratu z terénu je nutné získaná data utřídit a zálohovat. I pokud je náš výzkum zaměřen spíše na prostý sběr (třeba místních pověstí) a nevyžaduje detailní analýzu, hodí se zpracovat informace jednotným způsobem. Každou pověst si můžeme zaznamenat na jednotně strukturovanou kartu, kde bude uveden její text, okolnosti jeho získání, kontakt na respondenta, naše poznámky a jakékoli další údaje, podle kterých chceme záznamy třídit (např. místo, k němuž se vztahuje nebo bytost, která v ní vystupuje).

Při zpracování dat se zároveň musíme zamyslet nad tím, jaké nové otázky se nabízejí a zda je nezohlednit v příští fázi výzkumu. Může se stát, že se nám otevře nová perspektiva, z níž můžeme na téma nahlížet. Jako příklad lze uvést třeba několik otázek, které se objevily u různých výzkumů moderního folkloru:

- 1) *Proč se vyprávějí nepravdivé fámy o tom, že v McDonald's melou do masa červy, zrovna o této firmě?*
- 2) *Hagen, duch lomů Amerika, v některých pověstech vystupuje jako ochránce trampů, v jiných jako nebezpečný přízrak, který jim škodí. Proč se jeho chování tak liší?*
- 3) *Skutečně žije místní mládež tak nezřízeným životem, jak vyplývá z jejích historek?*

V těchto případech by odpovědi nejspíše zněly:

- 1) *Je to asi nejznámější řetězec restaurací s rychlým občerstvením a tím symbolizuje všechny podobné podniky. Když si třeba vypravěč není jistý, k jakému podniku se fáma vztahuje, podvědomě ji přiřadí tomu nejznámějšímu.*
- 2) *Jde o nebezpečné, ale i romantické místo. Zdá se, že pověsti o vrahu Hagenovi jsou populární hlavně u těch respondentů, kteří sem nejezdí často a nevyznají se zde. Ti, kteří sem jezdí pravidelně a s místem se ztotožňují, si z ducha učinili svůj symbol a ochránce kraje podobného třeba Krakonošovi.*
- 3) *Ne, dělali si ze mě zřejmě legraci a hodně přeháněli.*

Každý výzkum by měl být zakončen publikací, ať už jde o sběr pověstí nebo písni, který jsme dělali víceméně pro radost, školní projekt nebo třeba materiál vhodný pro odborný článek. Pro to, jakou formu publikace zvolíme, bychom se měli rozhodnout už na začátku výzkumu a tomuto záměru budeme muset také přizpůsobit výběr a zpracování dat, která zveřejníme, a styl, jímž budeme výsledný text psát. I kdybychom třeba chtěli sestavit knížku regionálních pověstí bez velkých odborných ambicí, ale která by mohla potěšit naše sousedy, není od věci uvádět alespoň na konci knihy zdroje, z nichž jsme čerpali, a případně další poznámky, aby na ně mohli navázat další badatelé.

Někdy se také stane, že kromě věcí, které jsme se chtěli dozvědět, narazíme na další zajímavé téma. Např. během rozhovorů s pamětníky druhé světové války, které jsou orientovány spíše historicky, se můžeme dozvědět řadu místních pověstí nebo anekdot z doby jejich mládí. Pak je na nás, abychom se rozhodli, jakým způsobem tyto informace zveřejníme; je-li jich méně, mohou hlavní publikaci zajímavě doplnit. Pokud máme ale pocit, že jde o potenciálně zajímavé téma většího rozsahu, můžeme mu klidně věnovat další výzkumný projekt.

Příloha 1: Výběr české literatury k tématu

Pro bližší obeznámení se s tématem uvádíme komentovaný seznam několika reprezentativních a přitom čtenářsky snadno přístupných knih, které vyšly česky a věnují se modernímu folkloru nebo metodám, jež je možné při výzkumu použít.

Doušek, Roman a kol.: Úvod do etnologického výzkumu. Masarykova univerzita: Brno 2014.

Přehledová příručka pro vysokoškolské studenty prvních ročníků. Seznamuje se základními tématy, metodami a technikami etnologické práce, včetně dokumentace soudobého folkloru.

Hanuš, Vojtěch a kol: Urban legends očima dětí: Sbíрка legend. Think Big: Brno 2012.

Výstup z celorepublikového projektu, jež vedlo Sdružením přátel Jaroslava Foglára: děti ve věku 6–15 let ve spolupráci s pracovníky základních škol a místních knihoven publikovaly svá vlastní literární a výtvarná díla inspirovaná moderními pověstmi.

Janeček, Petr: Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice. Plot: Praha 2006.

První kniha třídílné série autorových popularizačních knih věnovaných moderním pověstem a fámám. Jednotlivé ukázky doprovázejí komentáře, které vysvětlují jejich původ, interpretují význam a uvádí další zvláštnosti.

Jirků, Miroslav – Dederá, Libor: Babičko, povídej... Pověsti z Pelhřimovska. Kulturní zařízení města Pelhřimova: Pelhřimov 2006.

Literární sbírka spíše tradičních pověstí a vyprávění ze života v Pelhřimově a okolí založená na vyprávění starších lidí. Vznikla díky školní práci žáků ZDŠ v Božejově a ZŠ Na Pražské v Pelhřimově.

Moš, Pavel: Kopte metel za pakatel. Pověsti a vyprávění z Otaslavic a okolí. Obec Otaslavice: Otaslavice 2008.

Příklad regionální sbírky historických pověstí pocházejících převážně ze současných podání. Autor sbírky působí v Muzeu Dražanské vrchoviny, spolupracoval s místními pamětníky, zároveň do sběru pověstí ale zapojil i žáky otaslavické základní školy. Děti příběhy, které jim vyprávěli jejich příbuzní, literárně a výtvarně zpracovaly a jejich slohové práce a ilustrace nyní tvoří nedílnou součást sbírky.

Palmenfelt, Ulf: Požíračka mrtvých a jiné příběhy. Albatros: Praha 2005.

Bohatě ilustrovaná sbírka současných hororových pověstí populárních mezi mládeží, kterou sestavil švédský badatel, a u nás vyšla v překladu. Představuje ukázkou odlehčeného přístupu k tématu. Zároveň je povedeným příkladem toho, jak je možné koncipovat sbírku, pokud chce autor představit samotné příběhy bez teoretického výkladu a zároveň knihu co nejvíce zpřístupnit čtenáři.

Pospišilová, Jana: Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešní mládeže s ukázkami. Doplněk: Brno 2003.

Výstup z projektu brněnského Etnologického ústavu Akademie věd je zajímavý především kvůli ukázkám mnoha projevů folkloru dětí a dospívajících.

www.snopes.com a www.hoax.cz

Webové stránky, které se soustředí především na rozbor různých fám, poplašných zpráv, řetězových dopisů a současných pověstí. Mohou posloužit jako inspirace při projektech a aktivitách související s mediální výchovou. První uvedená stránka je pouze v angličtině, druhá v češtině.

Vaněk, Miroslav - Mücke, Pavel - Pelikánová, Hana: Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Praha 2007.

Učebnice vhodná pro všechny zájemce o orální historii (poznání minulosti z vyprávění pamětníků). Podrobně popisuje mimo jiné řadu problémů a metod zmíněných v této příručce a může poskytnout hlubší náhled na to, jak by měly vypadat precizně vedené výzkumy. Orálně-historický výzkum se od výzkumu čistě folkloristického trochu liší v tom, že se mnohem častěji dotýká osobních témat – historika zajímá spíše pohled respondenta na dějiny a jeho životní příběh, méně pak pověsti, písně a další folklorní žánry. Z toho vyplývá i řada problémů při práci s respondenty, kterým se folklorista často vyhne. Chceme-li však pojmout výzkum opravdu profesionálně, anebo má-li náš projekt orálně-historickou rovinu, neměli bychom tuto učebnici opominout.

Votruba, Adam: Namažeme školu špekem. Současná folklorní poezie dětí. Plot: Praha 2009.

Sbírka současných dětských říkanek, názorná ukáзка toho, jak je možné materiál ze sběrů zpracovat s důrazem na samotné ukázky. Díky širokému záběru a poznámkovému aparátu však zůstala publikace – včetně svého pokračování s názvem *Kecy v kleci* – užitečná i pro badatele v oboru.

Tento materiál vznikl v rámci projektu „Dotkni se 20. století!“, který je financován z prostředků ESF a státního rozpočtu ČR.

www.dvacatestoleti.eu
